

ВІЙСЬКОВО-ТАКТИЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

©2022 КИЗИМ М. О., ХАУСТОВА В. Є., ШПІЛЄВСЬКИЙ В. В., ШПІЛЄВСЬКИЙ О. В.

УДК 351.865
JEL Classification: H56

Кизим М. О., Хаустова В. Є., Шпілевський В. В., Шпілевський О. В.

Військово-тактичні та економічні передумови розвитку оборонної промисловості України

Суттєвою передумовою успіху у сучасній війні є військова перевага над противником, основою якої є тактико-технологічний рівень тактичних угруповань збройних сил і економічна достатність його забезпечення. Ця дефініція стала основою дослідження закономірностей причинно-наслідкового ланцюга формування військової переваги над противником і економічних передумов її забезпечення. У статті висвітлено залежність стратегічних цілей, оперативних дій, тактики, засади формування системи військових переваг над противником; проаналізовано особливості формування військових витрат країн залежно від їх геополітичного й економічного стану; визначено необхідні методичні засади створення економічних і суспільних передумов формування достатніх для забезпечення обороноздатності України військових витрат. У дослідженні використано положення: військової справи; загальної тактики; бойових статутів збройних сил; нормативно-правових актів регулювання відносин у сферах національної безпеки; воєнної економіки; забезпечення обороноздатності країн; наукової методології.

Ключові слова: оборонно-промисловий комплекс, обороноздатність, військова перевага, військові витрати, геополітичне положення, воєнно-політичні умови, фактори обороноздатності, пропорційна залежність факторів.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-27-35-44>

Рис.: 6. Табл.: 1. Формул: 1. Бібл.: 32.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, проректор Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002, Україна)

E-mail: m.kyzym@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8948-2656>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/3118229/mykola-kyzym/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216130870>

Хаустова Вікторія Євгенівна – доктор економічних наук, професор, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/629132>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216123094>

Шпілевський Володимир Вікторович – кандидат економічних наук, завідувач відділу промислової політики та енергетичної безпеки, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: shpilevskyyv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2003-0632>

Шпілевський Олексій Володимирович – молодший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: astartes009@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6685-0372>

UDC 351.865
JEL Classification: H56

Kyzym M. O., Khaustova V. Y., Shpilevskiy V. V., Shpilevskiy O. V. The Military-Tactical and Economic Preconditions for the Development of the Defense Industry of Ukraine

An essential prerequisite for success in modern warfare is military superiority over the enemy, which is based on the tactical and technological level of the operating groups of the armed forces and the economic sufficiency of its provision. This definition became the basis for the study of the laws of the causal chain of formation of military superiority over the enemy and the economic prerequisites for its provision. The article highlights the dependence of strategic goals, operational actions, tactics, principles of forming a system of military superiority over the enemy; the peculiarities of formation of military expenditures of countries depending on their geopolitical and economic situation are analyzed; the necessary methodological principles for creating economic and social preconditions for the formation of

military expenditures sufficient to ensure Ukraine's defense capability have been determined. The study uses the following provisions: of military affairs; of general tactics; combat statutes of the armed forces; normative legal acts of regulation of relations in the spheres of national security; military economy; ensuring the defense capability of countries; scientific methodology.

Keywords: defense-industrial complex, defense capability, military superiority, military expenditures, geopolitical position, martial-political conditions, factors of defense capability, proportional dependence of factors.

Fig.: 6. **Tabl.:** 1. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 32.

Kyzym Mykola O. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Pro-rector of the O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (17 Marshala Bazhanova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: m.kyzym@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8948-2656>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/3118229/mykola-kyzym/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216130870>

Khaustova Viktoriia Ye. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director of the Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: v.khaust@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5895-9287>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/629132>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216123094>

Shpilevskiy Volodymyr V. – Candidate of Sciences (Economics), Head of Department of Industrial Policy and Energy Security, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: shpilevskiyv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2003-0632>

Shpilevskiy Oleksii V. – Junior Researcher of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: astartes009@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6685-0372>

Вступ. Сучасна російсько-українська війна змушує по-новому осмислити місію і завдання національного оборонно-промислового комплексу (ОПК). У довоєнний час в ОПК України домінували комерційні інтереси підприємств-виробників озброєння і військової техніки (ОВТ), що і визначило невідповідність номенклатури виробництва і тенденцій розвитку ОПК реаліям повномасштабної війни, яку вимушена вести Україна. До сьогодні ОПК у своєму розвитку керується пріоритетами, які передбачені Стратегією оборонно-промислового комплексу України [1], у перелік яких не входить розвиток виробництва артилерійської зброї, танків та броньованої техніки, боеприпасів – тобто тих видів зброї, у яких Збройні сили України (ЗСУ) відчувають найбільшу потребу і в яких Збройні сили (ЗС) РФ мають суттєву кількісну перевагу. Ситуацію дещо вдається виправити завдяки активним зовнішнім поставкам ОВТ з США, Великої Британії та інших країн НАТО. Однак зовнішні поставки зброї мають задовольнити тільки нагальні потреби воєнного часу і не є гарантією для системного переозброєння ЗСУ у повоєнний час.

Розширення співпраці з країнами НАТО у поєднанні з розвитком національного ОПК повинно ще до кінця війни забезпечити технологічну і, як результат, оперативнотактичну перевагу ЗСУ над ЗС РФ. Зважаючи на це, вихідною позицією теоретико-методичного обґрунтування напрямів розвитку військової сфери України має стати визначення зв'язків всього причино-наслідкового ланцюгу забезпечення обороноздатності країни – від воєнних стра-

тегічних цілей до військових витрат країни та їх економічного забезпечення.

Проблематиці забезпечення обороноздатності країни присвячено багато робіт закордонних науковців і не так багато – вітчизняних. Серед робіт українських учених доцільно зазначити дослідження В. Горбуліна, О. Власюка, О. Резнікової, В. Абрамова, Г. Ситника, С. Свешнікова, В. Бочарнікова, С. Сеґеди, В. Шевчук та ін. [2–15].

Водночас реалії, з якими стикнулася Україна в цей час, потребують повного переосмислення засад забезпечення обороноздатності країни з урахуванням досвіду, отриманого під час військових дій, ґрунтовної оцінки рівня загроз з боку РФ та їх подальшого впливу, наявних економічних можливостей і перспектив розвитку національної економіки в майбутньому.

Метою статті є обґрунтування військово-тактичних та економічних передумов розвитку оборонної промисловості України як гарантій забезпечення обороноздатності країни за умов постійної воєнної загрози з боку РФ.

Результати. В умовах повномасштабної війни військова безпека є безумовним пріоритетом національної безпеки і визначає домінування воєнних інтересів над економічними.

Задачі збройно-технічного забезпечення збройних сил у воєнних умовах визначаються оперативнотактичними діями збройних сил, що є вихідними засадами планування національного виробництва ОВТ і продукції подвійного призначення.

Головними стратегічними цілями України у поточній російсько-українській війні мають бути збереження державного суверенітету та відновлення територіальної цілісності

України. Стратегічні цілі поточної війни відповідають вимогам чинного національного законодавства, міжнародних угод і геополітичного становища країни (рис. 1) [16; 17].

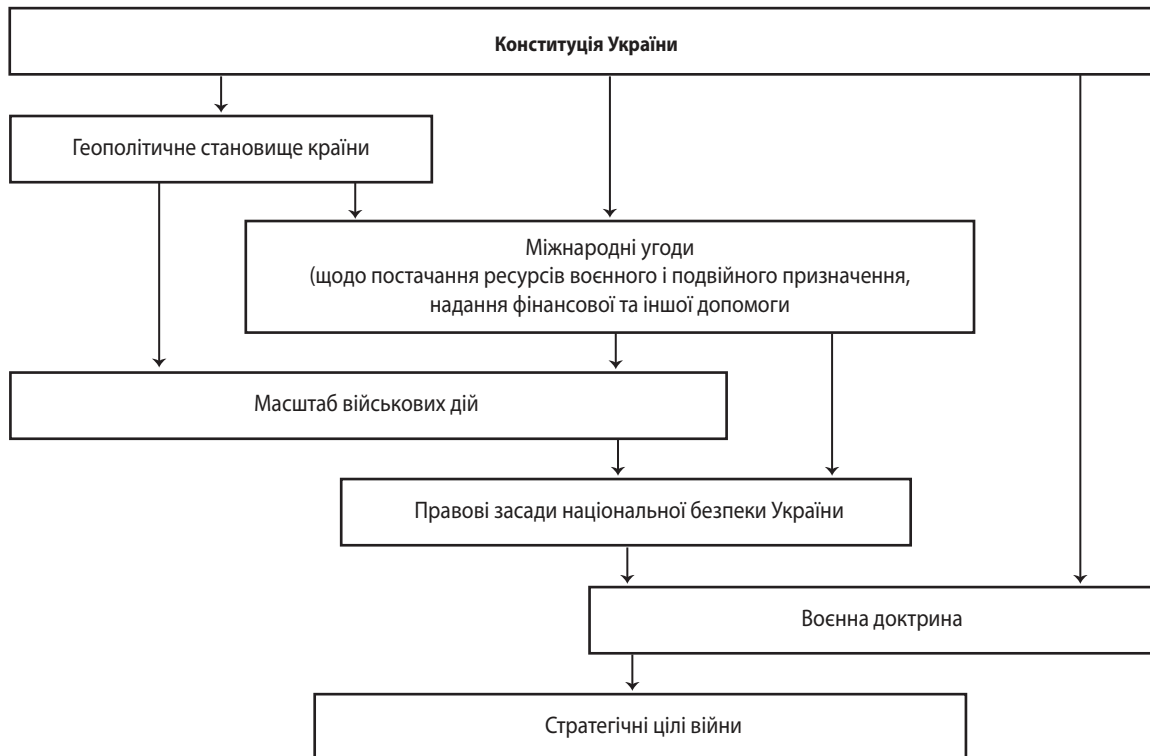

Рис. 1. Політико-правові засади визначення стратегічних цілей війни

Джерело: укладено на основі [16; 17]

Досягнення стратегічних цілей війни забезпечується успішним проведенням сукупності (послідовності) оперативних дій, спрямованих на: надання відсічі військовій агресії на суші, повітряному та водному просторі; розгром військових угруповань противника і звільнення окупованих територій; знищення військових і військово-морських баз противника; інше.

У сучасних війнах виконання оперативних задач покладається на оперативні об'єднання військ (ООВ), які являють собою тимчасове угруповання тактичних з'єднань (підрозділів) і частин забезпечення всіх наявних видів і родів військ та інших сил оборони.

Засади формування складу оперативних об'єднань військ наведено на рис. 2.

Склад основної тактичної групи ООВ зазвичай формується зі штатних військових з'єднань (підрозділів) збройних сил країни (далі – угруповань). ООВ складають військові з'єднання (підрозділи) всіх видів і родів військ збройних сил у кількості і співвідношенні достатніми для успішного ефективного виконання оперативної задачі. Успіх військової операції є результатом злагоджених дій всього складу ООВ, однак визначальна роль припадає на дії тактичних одиниць.

Зазвичай вважається, що роль і значення тактичних одиниць різних видів або родів військ у військових діях є незмінною. Так, теорія загальної тактики визначає, що

основними тактичними одиницями військових угруповань є механізовані (мотострілкові, піхотні) і танкові з'єднання (підрозділи) [16–27]. Але досвід війн сучасності свідчить, що провідна роль у військових діях може належати й іншим родам військ – авіації, ракетним військам, артилерії та ін.

Провідна роль різних родів військ визначається не тільки видом і характером війни, але й оперативною обстановкою та її змінами в ході війни. Оперативна обстановка є суттєвим фактором, що визначає необхідність застосування відповідної поточним умовам тактики, а отже, й достатнього для її забезпечення парку ОВТ. Так, на першому етапі російсько-української війни ЗСУ застосували тактику маневреної оборони, в якій визначальну роль грали механізовані й інші мобільні війська. На поточному етапі війни оперативна обстановка набула змін і характеризується активними діями, як у протистоянні сторін, так і контр-наступі ЗСУ, в яких провідну роль стали відігравати артилерія і танкові війська. Очікується, що на наступному етапі війни ще більше зросте роль артилерії і танкових військ, посиляться значення ракетних військ, авіації, протиповітряної оборони сухопутних військ, інженерних військ та військової логістики.

Суттєвою передумовою безумовного успіху у всій послідовності (сукупності) військових операцій війни є створення військової переваги над силами противника.

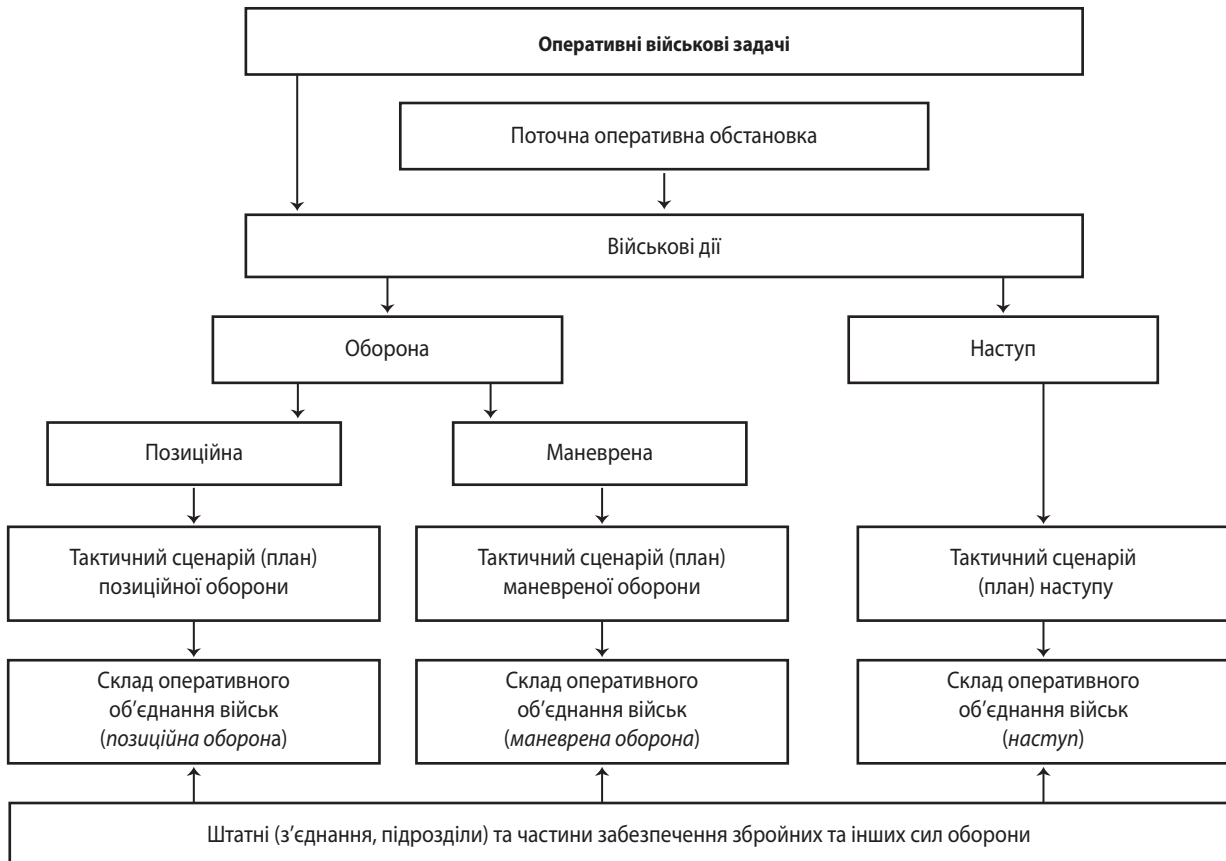

Рис. 2. Засади формування складу оперативних об'єднань військ залежності від виду військових дій

Джерело: авторська розробка

Військова перевага являє собою відносно перевищення оперативно-тактичних можливостей противника в ході певного виду військових дій (наступ або оборона). Формування військової переваги над противником – це багаторівневий процес, який може розглядатись як послідовність етапів створення переваги певного виду – технологічної, тактичної, організаційної і в результаті оперативної. Кожен з видів військових переваг визначається специфічними факторами і результатами попередніх етапів їх формування.

Послідовність формування відносних військових переваг над противником за фактором збройно-технічного оснащення тактичних одиниць збройних сил наведено на рис. 3.

Вихідною позицією формування військових переваг є технологічна перевага над противником, яка являє собою відносний рівень якості збройно-технічного оснащення тактичного угруповання певного роду (виду) військ порівняно з аналогічним військовим формуваннями противника. Під збройно-технічним оснащенням тактичного угруповання в даній роботі розуміється парк її специфічного озброєння і військової техніки (ОВТ).

Матеріальною складовою тактичної переваги є перевищення сукупності якісно-кількісних характеристик парку ОВТ тактичного угруповання порівняно з аналогічним військовим формуваннями противника.

Організаційна й оперативна перевага є результатами дій головного і оперативного командування силами оборони з їх формування і комплектування, матеріального оснащення і забезпечення, планування і реалізації військових операцій.

У повоєнній перспективі досягнутий у воєнному періоді основний внесок в розвиток озброєнь і боєздатності збройних сил має забезпечувати оборонно-промисловий комплекс (ОПК) України.

Відтворення тенденцій розвитку озброєнь стандартів НАТО в ОПК України визначить концептуально нові засади розвитку оборонних технологій, зростання конкурентоспроможності озброєнь українського виробництва, посилить обороноздатність і національну безпеку, сприятиме економічному зростанню країни.

Тактико-технологічні виклики сучасної війни прямо визначають вимоги до видового складу комплексу (парку) озброєнь збройних сил країни. Необхідний кількісний склад парку озброєнь збройних сил визначається масштабами і видами військових дій, що очікуються, або вже ведуться збройними силами країни.

Формування (оновлення) достатнього для забезпечення військового успіху парку озброєнь зазвичай є перманентним процесом, темп якого може змінюватись під впливом геополітичних, суспільних, економічних, воєнних та інших факторів.

Рис. 3. Формування відносних військових переваг над противником за фактором збройно-технічного оснащення тактичних одиниць збройних сил

Джерело: авторська розробка

Загальною економічною характеристикою утримання (в тому числі озброєння) збройних сил будь якої з країн є військові витрати, величина яких обмежується можливостями економіки і спроможністю нації нести тягар необхідних військових витрат.

Поряд з цим слід зауважити, що суттєву роль у забезпеченні військових потреб країн відіграє наявність власного військово-промислового комплексу (ВПК). Економічною основою створення, розвитку і функціонування ВПК країни є інвестиції з різних джерел (у тому числі державних), кошти оборонного замовлення та доходи від експорту озброєнь. Кошти оборонного замовлення є складовою загальних військових витрат країни.

Зважаючи на вищезначене, величина військових витрат країни є своєрідним компромісом між економічними можливостями і суспільною спроможністю нести ці витрати. Аналіз взаємозалежності факторів економічних можливостей і суспільних спроможностей формування військових витрат країни дозволяє виявити їх закономірності. Методика цього аналізу базується на положенні пропорційної залежності складових факторів формування військових витрат.

Зважаючи на те, що величина військових витрат залежно від аспекту її представлення може бути обчислена у різний спосіб, пропорційна залежність економічного і суспільного факторів їх формування може бути описана формулою (1):

$$B = d \times \text{ВВП} = b \times Ч, \quad (1)$$

де B – військові витрати країни;
 d – частка військових витрат у внутрішньому валовому продукті країни;

ВВП – внутрішній валовий продукт країни;

b – військові витрати на душу населення країни;

$Ч$ – чисельність населення країни.

Порівняльну оцінку залежності економічного і суспільного факторів формування військових витрат країн проведено на основі даних, наведених у табл. 7. До вибірки включено 31 країну з високим рівнями військових витрат і розвиненими ВПК. Частка світового обсягу ВВП, що припадає на країни, за вибіркою у 2021 році складала 85,8 %, з них 74,7 % припадало на 24 країни – основних експортерів озброєнь. Країни за вибіркою наведено у порядку зменшення частки військових витрат у ВВП. Вихідною інформацією аналізу є дані Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (SIPRI) та інших загальнодоступних джерел [28–31]. Нумерацію країн, наведених у табл. 1, використано по всьому тексту статті.

Результати наведеного аналізу свідчать про наявність закономірності поступального злиття тенденцій змін економічного і суспільного факторів формування військових витрат країн у міру зменшення їх величин. Правомірність цього висновку наглядно ілюструють графіки трендів відношення військових витрат до ВВП та населення країн, що наведені на рис. 4.

Аналіз позиціонування обраних країн в матриці, осі координат якої відповідають ознакам факторів формування військових витрат, дозволяють виявити їх залежність від геополітичного воєнно-політичного становища країн (рис. 5).

Наведену на рис. 5 матрицю складають чотири квадранти. У квадранті 1 матриці позиціонуються країни з високою часткою військових витрат у ВВП і високим військовим навантаженням на душу населення країни. До квадранта 2 – з високою часткою військових витрат у ВВП і низьким військовим навантаженням на душу населення країни.

До квадранта 3 – з низькою часткою військових витрат у ВВП і низьким військовим навантаженням на душу населення країни. До квадранта 4 – з низькою часткою вій-

Таблиця 1

Основні характеристики економічного і суспільного факторів формування військових витрат та конкурентоспроможності воєнно-промислових комплексів країн експортерів озброєнь

№	Країна	Частка військових витрат у ВВП, %	Військове навантаження на особу, \$/рік	Частка у світовому обсязі експорту зброї, %
1	Оман	7,3	1419	
2	ОАЕ	6,9	2518	0,5
3	Кувейт	6,7	2139	
4	Саудівська Аравія	6,6	1579	
5	Ізраїль	5,2	2660	3,0
6	Катар	4,8	4214	
7	Росія	4,1	448	20,0
8	США	3,5	2384	37,0
9	Україна	3,2	144	
10	Сінгапур	3,0	1946	
11	Республіка Корея	2,8	969	2,7
12	Індія	2,7	54	0,2
13	Велика Британія	2,2	1011	3,3
14	Туреччина	2,1	180	0,7
15	Австралія	2,0	1198	0,5
16	Фінляндія	2,0	1068	
17	Франція	1,9	821	8,2
18	Норвегія	1,8	1467	
19	Китай	1,7	206	5,2
20	Італія	1,5	540	2,2
21	Нідерланди	1,4	779	1,9
22	Іспанія	1,4	415	3,2
23	Швеція	1,3	766	0,7
24	Канада	1,3	677	0,5
25	Німеччина	1,3	672	5,5
26	Бразилія	1,2	88	0,3
27	Швейцарія	0,7	665	0,7
28	Португалія	0,002	440	0,2
29	Чехія	0,001	298	0,3
30	Білорусь	0,001	85	0,3
31	ПАР	0,001	56	0,3

Джерело: укладено на основі [28–31]

ськових витрат у ВВП і високим військовим навантаженням на душу населення країни.

Для країн, що позиціонуються у квадранті 1, характерні такі загальні ознаки: важливе геополітичне положення; перманентний стан військової загрози (або світове чи регіональне військово-політичне домінування); високий рівень ВВП на душу населення.

Для країн, що позиціонуються у квадранті 2, важливе геополітичне положення; політичне (іноді воєнне) протистояння з окремими суміжними країнами; невисокий рівень ВВП на душу населення.

Для країн, що позиціонуються у квадранті 3, важливе геополітичне становище; невисокий рівень воєнної загрози (окрім Білорусі, для якої характерно політичне протистояння з окремими суміжними країнами); як високий, так і невисокий рівень ВВП на душу населення.

Для країн, що позиціонуються у квадранті 4, – периферійне геополітичне положення; низький рівень воєнної загрози; високий рівень ВВП на душу населення.

Таким чином, передумовами які визначають високий рівень військових витрат в країні, є її важливе геополітичне положення та наявність воєнної загрози.

Поряд з державними коштами оборонного замовлення суттєвим економічним фактором розвитку ВПК у країнах-виробниках озброєнь і військової техніки (ОВТ) є дохід від експорту додатково вироблених озброєнь. Світовий обсяг експорту / імпорту звичайних озброєнь у 2021 році (відповідно до класифікації Регістру ООН), за оцінкою ЦАМТО, склав не менше 99,623 млрд дол. [32]. Частки країн-експортерів у світовому обсязі експорту ОВТ наведено на рис. 6.

Результати порівняльного аналізу даних, наведених на рис. 6, свідчать, що у 2021 році частки у світовому обсязі експорту озброєнь у 13 країнах виробників ОВТ з 24 перевищували величину їх же частки у глобальному ВВП, тобто про більш високий рівень конкурентоспроможності їх ВПК, ніж економіки в цілому. Найвищий рівень цього перевищення спостерігався в Росії (у 10,8 разу), Ізраїлі (у 6 разів), Україні (у 4,3 разу), Білорусі (у 4,2 разу), Франції (у 2,7 разу), Нідерландах (у 1,8 разу), США (у 1,5 разу).

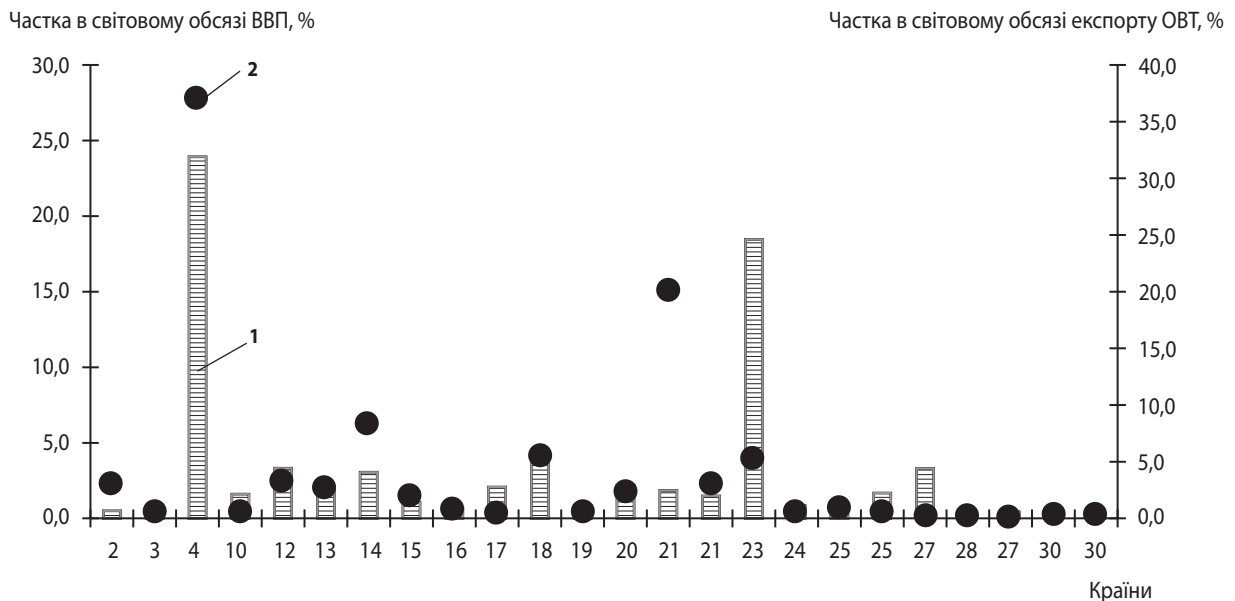

Рис. 6. Частки країн-виробників озброєнь у світовому обсязі ВВП та експорті ОВТ:
1 – ВВП; 2 – експорт озброєнь

Джерело: складено за даними [28–32]

Аномально високий рівень перевищення частки країни у світовому обсязі експорту озброєнь над часткою країни у глобальному ВВП в Росії, Україні та Білорусі обумовлювався значними обсягами експорту зброї за рахунок скорочення запасів озброєнь, створених ще за часів СРСР, а в Ізраїлі – перманентним станом військової загрози. Таким чином, у випадку України задовільною величиною перевищенням частки країни у світовому обсязі експорту озброєнь над часткою країни у глобальному ВВП слід вважати рівень європейських країн членів НАТО, тобто від 1 (Велика Британія) до 2,7 разу (Франція).

Висновки. Ґрунтуючись на вищенаведеному положенні пропорційної залежності економічного і суспільного факторів формування військових витрат країни і допущенні того, що ОПК України у перспективі має забезпечувати збройні потреби ЗСУ на рівні європейських країн, можна стверджувати, що при чисельності населення України у повоєнний період близько 40 млн осіб військові витрати в Україні мають досягти 26880 млн дол. на рік, при цьому їх частка у ВВП досягне рівня країн, що знаходяться у перманентному стані воєнної загрози (Ізраїль) – 5,2 %.

За цих умов в Україні у повоєнний період необхідно забезпечити зростання військових витрат порівняно з 2021 роком у 4,6 разу, що можливо при забезпеченні зростання ВВП у 2,6 разу.

Запорукою кардинального прискорення розвитку національної економіки має стати перемога України у поточній війні, яка визначить:

- посилення геополітичного статусу;
- зменшення негативного впливу воєннополітичних загроз;
- нові напрями й умови соціально-економічного розвитку;
- інші перспективи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України : Указ Президента України від 20.08.2021 № 372/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3722021-39733>
2. Горбулін В. П. Как победить Россию в войне будущего. Киев : Брайт Букс, 2020. 253 с.
3. Горбулін В. П., Власюк О. С., Кононенко С. В. Україна і Росія: дев'ятий вал чи Китайська стіна. Київ : НІСД, 2015. 62 с.
4. Горбулін В. П., Кононенко С. В. Геополітика та російсько-українська війна: взаємовідносини без прикрас. Київ : НІСД, 2014. 38 с.
5. Донбас і Крим: ціна повернення : [кол. моногр.] / [Горбулін В. П. та ін. ; редкол. : Горбулін В. П. (голов. ред.) та ін.]. Київ : НІСД, 2015. 473 с.

6. Світова гібридна війна: український фронт : [кол. моногр.] / за ред. В. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. 494 с.
7. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.
8. Сегеда С. П., Шевчук В. П. Гібридна війна Росії проти України: історичний вимір. *Наука і оборона*. 2019. № 1. С. 31–35.
9. Бочарніков В. П., Свешніков С. В., Тимошенко Р. І. Системні воєнно-політичні риси сучасного конфлікту на території України : монографія. Харків : ХНУПС, 2019. 208 с.
DOI: 10.2139/ssrn.4029616
10. Свешніков С. В., Бочарніков В. П., Поліщук О. М., Прима А. М., Ковальчук П. А., Мазуренко І. М., Полякова О. В. Аналіз воєнно-політичних відносин довкола України у 2021 році. Київ, 2022. 145 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/358492789_Analysis_of_military-political_relations_around_Ukraine_in_2021_in_Ukrainian
11. Свешніков С. В., Бочарніков В. П. Довгостроковий прогноз воєнно-політичної обстановки в регіоні довкола України на основі аналізу геополітичної конкуренції. Київ : Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2017. 100 с.
DOI: 10.2139/ssrn.4029718
12. Свешніков С. В., Бочарніков В. П. Воєнні аспекти протидії гібридній агресії: досвід України. 2022. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4028570
DOI: 10.2139/ssrn.4028570
13. Кизим М. О., Губарева І. О., Хаустова В. Є., Манойленко О. В. Аналіз контекстуальних та часових закономірностей розвитку поглядів на пріоритети забезпечення обороноздатності країн світу. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 96–107.
DOI: 10.32983/2222-4459-2022-4-4-12
14. Хаустова В. Є., Решетняк О. І., Хаустов М. М., Зінченко В. А. Напрямки розвитку технологій штучного інтелекту в забезпеченні обороноздатності країни. *Бізнес Інформ*. 2022. № 3. С. 17–26.
DOI: 10.32983/2222-4459-2022-3-17-26
15. Kuzym M., Khaustova V., Shlykova V. *War in Ukraine: Analysis of the Prerequisites, Lessons of the Infighting, and Conclusions for the Future. Problems of Economy*. 2022. № 2. С. 47–57.
DOI: 10.32983/2222-0712-2022-2-47-57
16. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
17. Закон України про національну безпеку (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
18. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>
19. Полторак С. Т., Ткаченко М. Д., Лисенко О. В., Варакута В. П. та ін. Загальна тактика. Ч. 1 [текст] : навч. посіб. Харків : ХУПС, 2012. 288 с.
20. Общая тактика : учебник / Ю. Б. Байрамуков [и др.] ; под общ. ред. Ю. Б. Торгованова. Красноярск : Сиб. федер. ун-т, 2017. 346 с.
21. Шугалій Є. П. Загальна тактика «механізований (танковий) батальйон в загальновійськовому бою» : курс лекцій з навчальної дисципліни. Київ : МП Леся, 2016. 187 с.
22. Трофименко П. Є., Пушкарьов Ю. І., Латін С. П. та ін. Тактична підготовка артилерійських підрозділів : підручник. Суми : СумДУ, 2012. 776 с.
23. Бойовий статут артилерії сухопутних військ Збройних Сил України / Командування Сухопутних військ Збройних Сил України. Київ : Алерта, 2022.
24. Бойовий статут механізованих і танкових військ сухопутних військ Збройних Сил України / Командування Сухопутних військ Збройних Сил України. Київ, 2016.
25. Боевой Устав артиллерии сухопутных войск / Министерство обороны СССР. Москва, 1990.
26. Боевой Устав артиллерии / Главное командование сухопутными войсками. Москва, 2005.
27. Ukrainian Military Pages. База даних: прийняття на озброєння ЗС України. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/the-adoption-of-military-equipment-by.html>
28. Trends in World Military Expenditure, 2021. URL: <https://www.sipri.org/publications/2022/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2021>
29. Список стран по военным расходам. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_военным_расходам
30. Список государств и независимых территорий по населению // Википедия – свободная энциклопедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_государств_и_зависимых_территорий_по_населению
31. Рейтинг стран по военным расходам. URL: <https://take-profit.org/statistics/military-expenditure/>
32. Центр анализа мировой торговли оружием. URL: <https://armstrade.org/includes-periodics-news-detail>

REFERENCES

- Bayramukov, Yu. B. et al. *Obshchaya taktika* [General Tactics]. Krasnoyarsk: Sib. feder. un-t, 2017.
- Bocharnikov, V. P., Svieshnikov, S. V., and Tymoshenko, R. I. *Systemni voienno-politychni rysy suchasnoho konfliktu na terytorii Ukrainy* [Systemic Military and Political Features of the Modern Conflict on the Territory of Ukraine]. Kharkiv: KhNUPS, 2019.
DOI: 10.2139/ssrn.4029616
- Boiovyi statut artylerii sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy* [Combat Statute of the Artillery of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: Alerta, 2022.
- Boiovyi statut mekhanizovanykh i tankovykh viisk sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy* [Combat Statute of Mechanized and Tank Troops of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv, 2016.
- Boyevoy Ustav artillerii* [Combat Regulations for Artillery]. Moscow, 2005.
- Boyevoy Ustav artillerii sukhoputnykh voysk* [Combat Charter of the Artillery of the Ground Forces]. Moscow, 1990.
- Gorbulin, V. P. *Kak pobedit Rossiyu v voyne budushchego* [How to Defeat Russia in the War of the Future]. Kyiv: Brayt Buks, 2020.
- Horbulin, V. P. et al. *Donbas i Krym: tsina povernennia* [Donbas and Crimea: The Price of Return]. Kyiv: NISD, 2015.
- Horbulin, V. P., and Kononenko, S. V. *Heopolytika ta rosiisko-ukrainska viina: vzaïmovidnosyny bez prykras* [Geopolitics and the Russian-Ukrainian War: Unadorned Relations]. Kyiv: NISD, 2014.
- Horbulin, V. P., Vlasiuk, O. S., and Kononenko, S. V. *Ukraina i Rosiia: deviaty val chy Kytaiska stina* [Ukraine and Russia: The Ninth Rampart or the Chinese Wall]. Kyiv: NISD, 2015.
- Khaustova, V. Ye. et al. "Napriamky rozvytku tekhnolohii shtuchnoho intelektu v zabezpechnni oboronozdatnosti krainy" [Directions of Development of Artificial Intelligence Technologies

in Ensuring the Country's Defense Capability]. *Biznes Inform*, no. 3 (2022): 17-26.

DOI: 10.32983/2222-4459-2022-3-17-26

Kyzym, M. O. et al. "Analiz kontekstualnykh ta chasovykh zakonmironostei rozvytku pohliadiv na priorytety zabezpechenia oboronozdatsnosti krain svitu" [Analyzing the Contextual and Temporal Patterns in the Development of Views on Priorities for Ensuring the Defense Capability of World Countries]. *Biznes Inform*, no. 4 (2022): 96-107.

DOI: 10.32983/2222-4459-2022-4-4-12

Kyzym, M., Khaustova, V., and Shlykova, V. "War in Ukraine: Analysis of the Prerequisites, Lessons of the Infighting, and Conclusions for the Future". *Problems of Economy*, no. 2 (2022): 47-57.

DOI: 10.32983/2222-0712-2022-2-47-57

[Legal Act of Ukraine] (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

[Legal Act of Ukraine] (2018). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

[Legal Act of Ukraine] (2021). <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

[Legal Act of Ukraine] (2021). <https://www.president.gov.ua/documents/3722021-39733>

Poltorak, S. T. et al. *Zahalna taktyka* [General Tactics], part 1. Kharkiv: KhUPS, 2012.

"Reyting stran po voyennym raskhodam" [Ranking of Countries by Military Spending]. <https://take-profit.org/statistics/military-expenditure/>

Reznikova, O. O. *Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshcha* [National Stability in the Conditions of a Changing Security Environment]. Kyiv: NISD, 2022.

"Spisok gosudarstv i nezavisimyykh territoriy po naseleniyu" [List of States and Independent Territories by Population]. *Wikipediya - svobodnaya entsiklopediya*. https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_государств_и_зависимых_территорий_по_населению

"Spisok stran po voyennym raskhodam" [List of Countries by Military Spending]. https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_военным_расходам

Seheda, S. P., and Shevchuk, V. P. "Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: istorychnyi vymir" [Russia's Hybrid War Against Ukraine: A Historical Dimension]. *Nauka i oborona*, no. 1 (2019): 31-35.

Shuhaliy, Ye. P. *Zahalna taktyka «mekhanizovanyi (tankovyi) batalion v zahalnoviiskovomu boiu»: kurs lektsii z navchalnoi dystsypliny* [General Tactics «Mechanized (Tank) Battalion in a Combined Battle»: A Course of Lectures on the Educational Discipline]. Kyiv: MP Lesia, 2016.

Svieshnikov, S. V. et al. "Analiz voienno-politychnykh vidnosyn dovkola Ukrainy u 2021 rotsi" [Analysis of Military and Political Relations Around Ukraine in 2021]. Kyiv, 2022. https://www.researchgate.net/publication/358492789_Analysis_of_military-political_relations_around_Ukraine_in_2021_in_Ukrainian

Svieshnikov, S. V., and Bocharnikov, V. P. "Voieni aspekty protydii hibrydnoi ahresii: dosvid Ukrainy" [Military Aspects of Countering Hybrid Aggression: The Experience of Ukraine]. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4028570.

DOI: 10.2139/ssrn.4028570

Svieshnikov, S. V., and Bocharnikov, V. P. *Dovhostrokovy prohnaz voienno-politychnoi obstanovky v rehioni dovkola Ukrainy na osnovi analizu heopolitychnoi konkurentsii* [Long-term Forecast of the Military and Political Situation in the Region Around Ukraine Based on the Analysis of Geopolitical Competition]. Kyiv: Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, 2017.

DOI: 10.2139/ssrn.4029718

Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [Global Hybrid War: The Ukrainian Front]. Kharkiv: Folio, 2017.

"Trends in World Military Expenditure, 2021". <https://www.sipri.org/publications/2022/sipri-fact-sheets/trends-world-military-expenditure-2021>

"Tsentralna analiza mirovoy tovgovli oruzhnyem" [Center for Analysis of the World Arms Trade]. <https://armstrade.org/includes-periodics-news-detail>

Trofymenko, P. Ye. et al. *Taktychna pidhotovka artyleriiskyykh pidrozdiliv* [Tactical Training of Artillery Units]. Sumy: SumDU, 2012.

"Ukrainian Military Pages. Baza danykh: pryiniattia na ozbroiennia ZS Ukrainy" [Ukrainian Military Pages. Database: Acceptance Into Service of the Armed Forces of Ukraine]. <https://www.ukrmilitary.com/p/the-adoption-of-military-equipment-by.html>

Стаття надійшла до редакції 03.08.2022 р.